

NR 67/2014

**CZY WARTO BYŁO ZMIENIAĆ USTRÓJ?
OCENA ZMIAN USTROJOWYCH
PO 25 LATACH**

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 14 stycznia 2014 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

W związku z dwudziestą piątą rocznicą obrad Okrągłego Stołu, których efektem były zmiany ustrojowe, prowadzące do tego, że nasz kraj stał się pierwszym państwem bloku wschodniego, gdzie przedstawiciele opozycji demokratycznej uzyskali realny wpływ na sprawowanie władzy, przeprowadziliśmy badanie¹, w którym po raz kolejny zapytaliśmy o ocenę zmian zapoczątkowanych w 1989 roku.

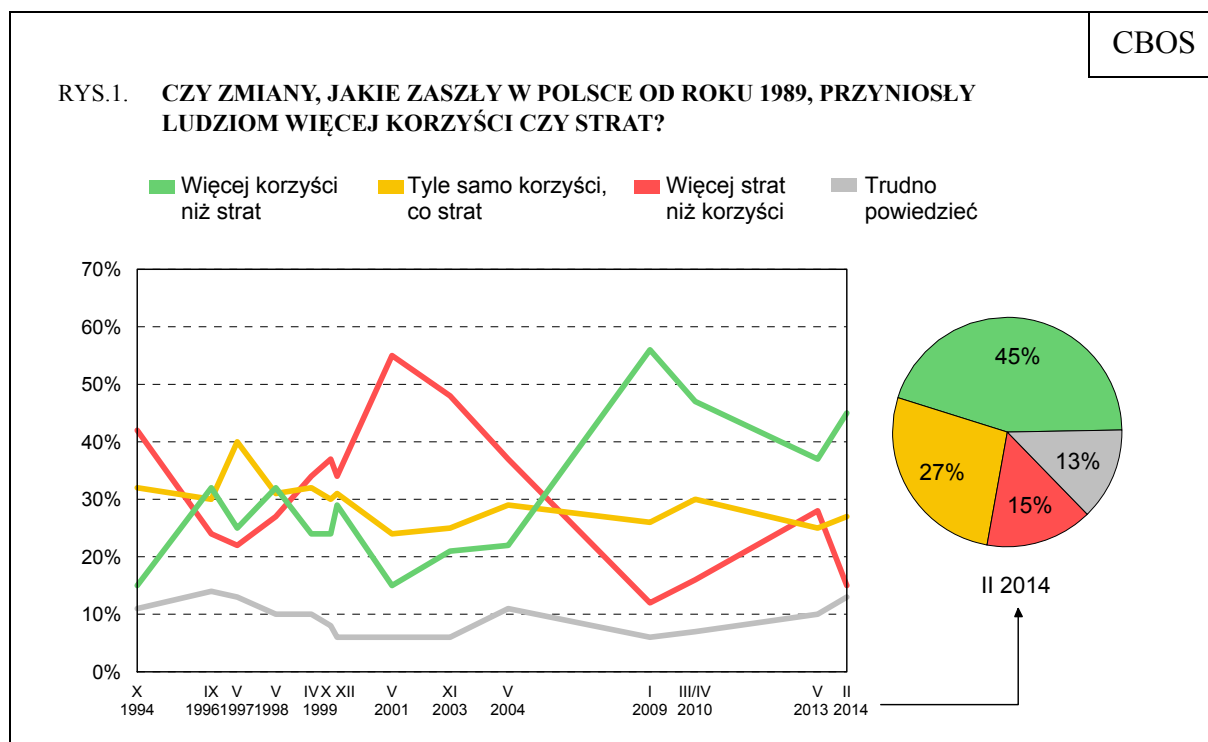
SPOŁECZNY BILANS KORZYŚCI I STRAT

Oceny społecznych skutków transformacji nie są jednoznacznie pozytywne, jednak największa grupa ankietowanych (45%) skłonna jest twierdzić, że zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej korzyści niż strat. W porównaniu z rokiem ubiegłym² odsetek pozytywnych ocen znacząco się zwiększył (o 8 punktów). Warto też zauważyć, iż jest to jeden z najlepszych wyników w historii prowadzonych przez nas badań. Lepsze oceny przemian odnotowaliśmy jedynie w 2009 roku, a porównywalne z obecnymi – w roku 2010. O poprawie społecznych opinii na temat przemian świadczy również to, że obecnie jedynie 15% Polaków uważa, iż transformacja przyniosła ludziom w Polsce więcej strat niż korzyści (od roku 2013 spadek o 13 punktów).

W odniesieniu do wyników badań przeprowadzonych w ostatnich pięciu latach należy zauważyć, iż po raz kolejny zwiększyła się grupa osób niepotrafiących ocenić skutków przemian (od roku 2013 wzrost o 3 punkty, do 13%). Obecnie też minimalnie więcej respondentów niż przed rokiem (27%, wzrost o 2 punkty) uważa, że transformacja przyniosła ludziom tyle samo korzyści, co strat.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (285) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 6–12 lutego 2014 roku na liczącej 1020 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

² Zob. komunikat CBOS „Czy warto było zmieniać ustrój? Społeczna ocena przemian po 1989 roku”, czerwiec 2013 (oprac. B. Badora).

Warto przypomnieć, że pięć lat po rozpoczęciu transformacji ustrojowej największa grupa respondentów (42%) uważała, że zachodzące zmiany przyniosły Polakom więcej strat niż korzyści. Tylko 15% ankietowanych dostrzegało więcej skutków pozytywnych niż negatywnych. W odczuciu społecznym Polska jawiła się wówczas jako kraj gorszy do życia niż PRL. Warto jednak dodać, że choć w 1994 roku ustroj socjalistyczny oceniany był lepiej niż ówczesny, to opinie na temat ustroju socjalistycznego były mocno podzielone³.

W ciągu kolejnych pięciu lat transformacji poglądy Polaków na ten temat ulegały wyraźnym zmianom. O ile w 1994 roku prawie trzykrotnie więcej badanych dostrzegało przewagę strat nad zyskami, niż widziało przede wszystkim korzyści, o tyle w następnych latach liczba respondentów dostrzegających w przemianach ustrojowych głównie korzyści, szybko wzrastała (w latach 1996 i 1998 stanowili oni jedną trzecią ogółu). Jednak w roku 1999 trend ten się odwrócił i w efekcie, również po dziesięciu latach od rozpoczęcia zmian, ich bilans okazał się negatywny. Szczególnie krytyczne były opinie wyrażane w latach 2001–2003.

Spektakularny przyrost ocen pozytywnych nastąpił dopiero w styczniu 2009 roku, kiedy to ponad połowa respondentów (56%) dostrzegała przewagę zysków nad stratami. Kolejne badania pokazały jednak, że nie był on trwały. Wyniki uzyskane w ubiegłym roku

³ Zob. komunikat CBOS „Życie w Polsce wczoraj, dziś i jutro”, maj 1995 (oprac. K. Pankowski).

były gorsze od notowanych przed czterema laty, kiedy zaznaczył się już trend spadkowy, ale nadal lepsze niż w ciągu pierwszych piętnastu lat od Okrągłego Stołu.

Tabela 1

Czy zmiany zachodzące w Polsce od roku 1989 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?	Wskazania respondentów według terminów badań													
	1994	1996	1997	1998	1999		2001	2003	2004	2009	2010	2013	2014	
	X	IX	V	V	IV	X	XII	V	XI	V	I	III/IV	V	II
	w procentach													
Więcej korzyści niż strat	15	32	25	32	24	24	29	15	21	22	56	47	37	45
Tyle samo korzyści, co strat	32	30	40	31	32	30	31	24	25	29	26	30	25	27
Więcej strat niż korzyści	42	24	22	27	34	37	34	55	48	37	12	16	28	15
Trudno powiedzieć	11	14	13	10	10	8	6	6	6	11	6	7	10	13

Analizy wielozmiennowe⁴ wykazały, że – tak jak przed rokiem⁵ – ocenę skutków transformacji w Polsce najsilniej różnicuje przekonanie o ich wpływie na sytuację respondenta i jego rodziny. Ci, którzy zaliczają siebie i swoją rodzinę do beneficjentów zmian, w zdecydowanej większości (85%) sądzą, że wszystkim ludziom przyniosły one więcej korzyści niż strat, natomiast badani uważający się za „przegranych” najczęściej (47%) są zdania, że negatywne skutki przeważają w odniesieniu do wszystkich Polaków.

Tabela 2

Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?	Słyszy się różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny, to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie do tych, którzy:			
	zyskali na zmianach	stracili na zmianach	ani nie zyskali, ani nie stracili	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Więcej korzyści niż strat	85	15	38	25
Tyle samo korzyści, co strat	11	27	35	19
Więcej strat niż korzyści	2	47	17	2
Trudno powiedzieć	2	11	10	54

Spośród analizowanych zmiennych społeczno-demograficznych poglądy w tej kwestii najbardziej różnicuje ocena warunków materialnych własnego gospodarstwa domowego oraz deklarowane poglądy polityczne (zob. tabele aneksowe). Im wyższa subiektywna ocena własnych warunków materialnych, tym więcej pozytywnych ocen skutków transformacji.

⁴ Wykorzystano moduł *IBM SPSS Decision Trees*.

⁵ Por. przypis 2.

Trzy piąte badanych dobrze oceniających swoją sytuację materialną (60%) uważa, iż transformacja przyniosła ludziom w Polsce więcej korzyści niż strat. Również ci, którzy określają swoje warunki materialne jako średnie, częściej oceniają efekty zmian ustrojowych pozytywnie (39%) niż negatywnie (15%). Najbardziej krytyczne wobec społecznych skutków zmian są osoby postrzegające własne warunki bytu jako złe (32% z nich wyraża przekonanie, że przemiany przyniosły ludziom więcej strat niż korzyści, 24% dostrzega więcej korzyści, a 32% uważa bilans strat i zysków za wyrównany).

Tradycyjnie społeczne skutki zmian, jakie zaszły w minionym dwudziestopięcioleciu, najlepiej oceniają respondenci o poglądach prawicowych (59% wskazań „więcej korzyści niż strat”, a 14% „więcej strat”). Najbardziej podzielone opinie na ten temat mają badani niepotrafiący określić swoich poglądów politycznych na skali „lewica–centrum–prawica”.

Ocenę społecznych skutków transformacji różnicuje także poziom wykształcenia badanych. Ponad dwie trzecie osób z wyższym wykształceniem (67%) ocenia, iż transformacja przyniosła ludziom w Polsce więcej korzyści niż strat. Ci, którzy dostrzegają w skutkach przemian przewagę korzyści, stanowią również najliczniejszą grupę wśród osób z wykształceniem średnim (43%), jednak znacząca jest w tej kategorii także liczba opinii ambiwalentnych (32%) i negatywnych (13%). Najbardziej krytyczne w ocenie społecznych skutków przemian są osoby z wykształceniem podstawowym – 25% z nich wyraża przekonanie, że przyniosły one ludziom więcej strat niż korzyści, 37% dostrzega więcej korzyści, a 20% uważa bilans strat i korzyści za wyrównany. Nieco mniej krytyczni są respondenci z wykształceniem zasadniczym zawodowym – w tej grupie 37% dostrzega przewagę korzyści nad stratami, 31% uważa, że straty i korzyści się równoważą, a 19% wskazuje na przewagę strat.

Przeprowadzone analizy statystyczne wykazały również, iż postrzeganie skutków przemian związane jest z wiekiem badanych. Można wyróżnić sześć grup wiekowych, między którymi różnice ocen są istotne. Pozytywną oceną skutków przemian wyróżniają się osoby urodzone nie wcześniej niż w drugiej połowie lat sześćdziesiątych. Zastrzeżenia co do skutków zmian najczęściej mają osoby starsze. Warto też zwrócić uwagę na pokolenie, które w 1989 roku wchodziło w dorosłość, czyli respondentów urodzonych w latach 1966–1971. Mimo iż połowa tej grupy ocenia, że zmiany, jakie zaszły w Polsce po roku 1989, przyniosły ludziom więcej korzyści niż strat, to niemal jedna trzecia wyraża opinie ambiwalentne, a jedna siódma – negatywne. Młodszy badani najczęściej oceniają skutki przemian pozytywnie, jednak nierzadko też nie mają wyrobionego zdania w tej kwestii (dotyczy to szczególnie osób urodzonych już w wolnej Polsce).

Tabela 3

Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?	Wskazania urodzonych:					
	do 1949 roku	w latach 1950-1959	w latach 1960-1965	w latach 1966-1971	w latach 1972-1989	w latach 1990-1996
	w procentach					
Więcej korzyści niż strat	39	41	42	50	49	49
Tyle samo korzyści, co strat	28	34	23	32	24	14
Więcej strat niż korzyści	22	22	19	15	9	7
Trudno powiedzieć	11	3	16	3	18	30

CZYNNIKI DECYDUJĄCE O OCENIE BILANSU ZMIAN

Ocena zmian w naszym kraju po 1989 roku i ich skutków społecznych w każdym momencie czasowym związana była z nastrojami społecznymi⁶. Warto jednak przyjrzeć się, jakie powody sprawiają, że Polacy różnie postrzegają ten bilans.

Respondenci oceniający, że **zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej korzyści niż strat**, uzasadniając swoją opinię, mówili przede wszystkim ogólnie o wolności (18%) i jej różnych aspektach, takich jak: wolność słowa (12%), swoboda podróżowania (12%), wolny rynek, wolność gospodarcza, konkurencyjny rynek, swoboda przepływu kapitału (12%), upodmiotowienie jednostek (8%), odzyskanie niepodległości (5%), uniezależnienie się od ZSRR (4%), wolne wybory (3%). Co czwarty badany z tej grupy wymieniał różne kwestie dotyczące zmian ustrojowych, przy czym najczęściej (14%) mówiono po prostu o demokratyzacji kraju.

Istotny wpływ na pozytywne oceny bilansu zmian ma też dla badanych lepsze zaopatrzenie sklepów, większa liczba sklepów, lepszy dostęp do towarów, zniknięcie kolejek (14%). Znacząca część osób, które sądzą, że transformacja przyniosła ludziom więcej korzyści niż strat, mówiła też o pozytywnych zmianach w gospodarce – najczęściej (10%) wskazywano po prostu na poprawę funkcjonowania gospodarki, rozwój gospodarczy kraju, nieco rzadziej (7%) zwracano uwagę ogólnie na rozwój kraju i nowe inwestycje. Tyle samo osób (7%) mówiło o wzroście zamożności społeczeństwa, wzroście stopy życiowej.

Co siódmy ankietowany spośród tych, którzy pozytywnie oceniają bilans transformacji (14%), wyraził po prostu generalną aprobatę zmian, odrzucając tym samym rzeczywistość sprzed 1989 roku.

⁶ Por. przypis 2 oraz <http://www.cbos.pl/PL/trendy/trendy.php>.

Ci, którzy pozytywnie oceniają bilans transformacji, jeżeli mówili o negatywnych społecznych skutkach przemian, to przede wszystkim o bezrobociu (3%). Wszystkie wymieniane przez respondentów uzasadnienia pozytywnego bilansu zmian zestawiono w tabeli 4.

Tabela 4

DLACZEGO UWAŻA PAN(I), ŻE ZMIANY, JAKIE ZASZŁY W POLSCE OD ROKU '89 PRZYNIOSŁY LUDZIOM WIECEJ KORZYŚCI NIŻ STRAT? ⁷	
KORZYŚCI	
Wolność i jej różne aspekty	49%
Wolność, więcej wolności – ogólnie	18%
Wolność słowa – ogólnie	12%
Wolny rynek, wolność gospodarcza, konkurencyjny rynek, swoboda przepływu kapitału	12%
Swoboda podróżowania	12%
Upodmiotowienie jednostek	8%
Odzyskanie niepodległości	5%
Uniezależnienie się od ZSRR	4%
Wolne wybory	3%
Wolność wyznania, sumienia	2%
Zniesienie cenzury	2%
Dostęp do literatury, pluralistycznych mediów, wymiana kulturalna z Zachodem	1%
Możliwość poznania prawdy historycznej, koniec fałszowania historii	1%
Tolerancja dla różnych/odmiennych poglądów	1%
Wolność zgromadzeń, demonstracji	0,2%
Zmiany ustrojowe	24%
Demokratyzacja	14%
Zmiana ustroju – ogólnie; zmiana rządu	5%
Obalenie komunizmu, koniec systemu komunistycznego, obalony socjalizm	5%
Pozytywne zmiany w prawie, np. budowlanym, postęp prawny	2%
Koniec represji politycznych	1%
Respondent był członkiem „Solidarności”, przeciwnikiem poprzedniego ustroju	0,4%
Powstanie związków zawodowych niezależnych od władzy	0,2%
Bezkrwawa, pokojowa zmiana systemu	0,2%
Lepszy dostęp do towarów i usług	15%
Lepsze zaopatrzenie sklepów, dostęp do towarów, zniknięcie kolejek, więcej sklepów	14%
Możliwość nabycia nowoczesnych samochodów	1%
Rozwój bankowości	0,2%
Pozytywne zmiany w gospodarce	15%
Poprawa funkcjonowania gospodarki, rozwój gospodarczy	10%
Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych, powstanie prywatnych firm w miejsce państwowych, dominacja sektora prywatnego	3%
Wprowadzenie nowoczesnych technologii	3%
Poprawa sytuacji w rolnictwie – ogólnie	0,5%
Generalne poparcie dla zmian i odrzucenie rzeczywistości sprzed 1989 roku	14%

⁷ Odpowiedzi na pytanie otwarte tych osób, które oceniają, że zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom więcej korzyści niż strat (N=459).

Tabela 4 (cd.)

DLACZEGO UWAŻA PAN(I), ŻE ZMIANY, JAKIE ZASZŁY W POLSCE OD ROKU '89 PRZYNIOSŁY LUDZIOM WIĘCEJ KORZYŚCI NIŻ STRAT?	
Rozwój kraju, modernizacja	9%
Rozwój kraju, nowe inwestycje - ogólnie	7%
Poprawa infrastruktury drogowej i kolejowej, poprawa komunikacji	1%
Poprawa wyglądu miast i wsi - rozbudowa, remonty	1%
Poprawa dostępu do leczenia, nowych leków; rozwój medycyny	0,3%
Ochrona środowiska	0,2%
Wzrost zamożności społeczeństwa, wzrost stopy życiowej	7%
Integracja z Zachodem, otwarcie na Zachód	7%
Integracja z Zachodem, otwarcie na świat – ogólnie	4%
Wejście Polski do Unii Europejskiej, napływ środków unijnych (ogólnie lub innych niż na dopłaty bezpośrednie dla rolnictwa)	3%
Rolnicy otrzymują dopłaty z UE	1%
Wstąpienie do NATO	1%
Pozytywne zmiany dotyczące rynku pracy	4%
Możliwość podejmowania pracy za granicą	3%
Powiększenie rynku pracy, więcej miejsc pracy, większa różnorodność miejsc pracy	2%
Pozytywne zmiany mentalności	2%
Wyzwolenie aktywności obywateli, zwiększenie zaangażowania obywateli w sprawy kraju, narodziny społeczeństwa obywatelskiego	1%
Pozytywna zmiana mentalności Polaków - ogólnie	1%
Wzrost poczucia dumy z bycia Polakiem, poczucia dumy z kraju	0,1%
Pozytywne zmiany w dostępie do edukacji	2%
Poprawa dostępu do edukacji	1%
Możliwość kształcenia się za granicą	0,5%
Więcej możliwości dla wszystkich, możliwości rozwoju osobistego, szans dla młodych	3%
Poprawa bezpieczeństwa na ulicach, w miejscach publicznych	0,3%
STRATY	
Bezrobocie, brak miejsc pracy, brak pracy	3%
Bieda, obniżenie dochodów	1%
Zmarnowanie dorobku PRL	1%
Pogorszenie opieki socjalnej, wsparcia ze strony państwa, bezpieczeństwa socjalnego	1%
Wyprzedaż majątku narodowego	0,3%
Zmarnowanie, zniszczenie dorobku poprzednich pokoleń, zniszczenie gospodarki - ogólnie	0,1%
Rozczarowanie, zawiedzione nadzieje, niespełnione obietnice	1%
Likwidacja miejsc pracy	0,4%
Likwidacja, upadek zakładów pracy - ogólnie	0,2%
Likwidacja, upadek małych przedsiębiorstw, zakładów rzemieślniczych, firm rodzinnych	0,2%
Likwidacja PGR-ów	0,1%
Brak dekomunizacji	0,3%
Emigracja zarobkowa spowodowana brakiem pracy w kraju	0,2%
Problemy z uzyskaniem samodzielnego mieszkania	0,2%
Zbyt duży napływ obcego kapitału, inwestorów zagranicznych	0,2%
Generalna negacja zmian i pochwała rzeczywistości sprzed 1989 roku	0,3%
Ogólna ambiwalentna ocena skutków przemian	1%
Nie wiem, nie potrafię tego uzasadnić	8%
Odmowa odpowiedzi	1%

Badani oceniający, że **zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom tyle samo korzyści, co strat**, najczęściej wśród konkretnych korzyści wymieniają lepsze zaopatrzenie sklepów, dostęp do towarów, zniknięcie kolejek, pojawienie się większej liczby sklepów (8%), natomiast znacznie rzadziej niż respondenci dostrzegający przewagę korzyści nad stratami, wskazują na różne aspekty wolności (wymieniał je tylko co dziesiąty z tej grupy).

Można też powiedzieć, iż uwaga badanych uważających, że korzyści i straty się równoważą, bardziej skupia się na negatywnych niż pozytywnych skutkach transformacji, o czym świadczy fakt, iż uzasadniając swoją ocenę najczęściej wymieniali bezrobocie (29%). Często mówili także o biedzie i spadku dochodów (13%) oraz wzroście nierówności społecznych, różnic majątkowych (9%). Ośmiu na stu ambiwalentnie oceniających społeczne skutki przemian mówiło o ogólnym rozczarowaniu, zawiedzionych nadziejach, niespełnionych obietnicach (8%). Wszystkie wymieniane przez respondentów uzasadnienia ambiwalentnej oceny społecznego bilansu zmian zestawiono w tabeli 5.

Tabela 5

DLACZEGO UWAŻA PAN(I), ŻE ZMIANY, JAKIE ZASZŁY W POLSCE OD ROKU '89, PRZYNIOSŁY LUDZIOM <u>TYLE SAMO KORZYŚCI, CO STRAT?</u> ⁸	
KORZYŚCI	
Wolność i jej różne aspekty	10%
Wolność, więcej wolności – ogólnie	4%
Wolny rynek, wolność gospodarcza, konkurencyjny rynek, swoboda przepływu kapitału	3%
Swoboda podróżowania	2%
Wolność słowa – ogólnie	1%
Wolne wybory	1%
Upodmiotowienie jednostek	1%
Odzyskanie niepodległości	0,4%
Wolność wyznania, sumienia	0,3%
Lepszy dostęp do towarów i usług	8%
Lepsze zaopatrzenie sklepów, dostęp do towarów, zniknięcie kolejek, więcej sklepów	8%
Możliwość nabycia nowoczesnych samochodów	0,3%
Wzrost zamożności społeczeństwa, wzrost stopy życiowej	2%
Generalne poparcie dla zmian i odrzucenie rzeczywistości sprzed 1989 roku	1%
Zmiany ustrojowe	3%
Demokratyzacja	1%
Obalenie komunizmu, koniec systemu komunistycznego, obalony socjalizm	1%
Zmiana ustroju – ogólnie; zmiana rządu	1%
Koniec represji politycznych	1%
Integracja z Zachodem, otwarcie na Zachód	2%
Wejście Polski do Unii Europejskiej, napływ środków unijnych (ogólnie lub innych niż na dopłaty bezpośrednie dla rolnictwa)	1%
Rolnicy otrzymują dopłaty z UE	1%
Integracja z Zachodem, otwarcie na świat – ogólnie	0,2%
Pozytywne zmiany w gospodarce	2%
Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych, powstanie prywatnych firm w miejsce państwowych, dominacja sektora prywatnego	1%
Poprawa funkcjonowania gospodarki, rozwój gospodarczy	1%
Więcej możliwości dla wszystkich, możliwości rozwoju osobistego, szans dla młodych	1%
Możliwość kształcenia się za granicą	0,4%
Rozwój kraju, nowe inwestycje - ogólnie	0,4%
Możliwość podejmowania pracy za granicą	0,3%
Powiększenie rynku pracy, więcej miejsc pracy, większa różnorodność miejsc pracy	0,3%
STRATY	
Bezrobocie, brak miejsc pracy, brak pracy	29%
Bieda, obniżenie dochodów	13%
Wzrost nierówności społecznych, różnic majątkowych - ogólnie	9%

⁸ Odpowiedzi na pytanie otwarte tych osób, które oceniają, że zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom tyle samo korzyści co strat (N=269).

Tabela 5 (cd.)

DLACZEGO UWAŻA PAN(I), ŻE ZMIANY, JAKIE ZASZŁY W POLSCE OD ROKU '89, PRZYNIOSŁY LUDZIOM <u>TYLE SAMO KORZYŚCI, CO STRAT?</u>	
Zmarnowanie dorobku PRL	8%
Wyprzedaż majątku narodowego	4%
Zmarnowanie, zniszczenie dorobku poprzednich pokoleń, zniszczenie gospodarki - ogólnie	3%
Pogorszenie opieki socjalnej, wsparcia ze strony państwa, bezpieczeństwa socjalnego	1%
Pogorszenie opieki medycznej, dostępu do służby zdrowia	1%
Prywatyzacja – negatywnie (<i>rabunkowa prywatyzacja, zła prywatyzacja sektora państwowego</i>)	1%
Majątek narodowy został rozkradzony	1%
Rozczarowanie, zawiedzione nadzieje, niespełnione obietnice	8%
Likwidacja miejsc pracy	8%
Likwidacja, upadek zakładów pracy - ogólnie	6%
Likwidacja, upadek małych przedsiębiorstw, zakładów rzemieślniczych, firm rodzinnych	1%
Likwidacja przemysłu	1%
Likwidacja PGR-ów	0,4%
Patologie funkcjonowania nowego systemu	4%
Brak stabilizacji w życiu, stabilnych podstaw bytu, bałagan	1%
System po 1989 roku sprzyja nieuczciwym; korupcja, „przekręty”	1%
Wzrost dezintegracji społeczeństwa, podziały, wrogość	1%
Upadek autorytetów, zanik wartości, upadek moralny społeczeństwa	1%
Złe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania, złe przepisy, biurokracja	1%
Generalna negacja zmian i pochwała rzeczywistości sprzed 1989 roku	3%
Brak perspektyw dla młodych	3%
Pogorszenie sytuacji osób utrzymujących się z pracy najemnej	2%
Naruszanie praw pracowniczych; pogorszenie bezpieczeństwa i higieny pracy, warunków pracy, stosunku pracodawców do pracowników	2%
Pogorszenie sytuacji klasy robotniczej	0,4%
Emigracja zarobkowa spowodowana brakiem pracy w kraju	2%
Pogorszenie sytuacji na wsi, upadek rolnictwa	2%
Wzrost kosztów utrzymania	2%
Wzrost obciążeń podatkowych	1%
Drożyzna, wysokie koszty utrzymania	1%
Koszty edukacji	0,3%
Problemy z uzyskaniem samodzielnego mieszkania	1%
Brak rozliczenia PRL i jego skutki	1%
Brak dekomunizacji	1%
Uwłaszczenie nomenklatury	0,2%
Kryzys demograficzny, spadek urodzeń z powodów ekonomicznych	0,5%
Pogorszenie pozycji Polski na arenie międzynarodowej	0,4%
Bezdomność	0,3%
Wzrost wpływów Kościoła	0,2%
Koszty integracji Polski z UE, np. konieczność wnoszenia składek do budżetu Unii	0,2%
Ogólna ambiwalentna ocena skutków przemian	18%
Nie wiem, nie potrafię tego uzasadnić	17%
Odmowa odpowiedzi	0,2%

Ponad połowa badanych uważających, że **zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej strat niż korzyści**, jako przyczynę takiej oceny wymienia bezrobocie (53%). Co czwarty z tej grupy mówił o likwidacji miejsc pracy (25%). Niewiele mniej osób (23%) wymieniało biedę i obniżenie dochodów. W wypowiedziach tej grupy badanych dominowały kwestie związane z rynkiem pracy i bezpieczeństwem socjalnym. Ponadto mówiono m.in. o zmarnowaniu, zniszczeniu dorobku PRL, dorobku poprzednich pokoleń (21%), w tym zniszczeniu gospodarki oraz pogorszeniu bezpieczeństwa socjalnego, wsparcia ze strony państwa i pogorszeniu opieki medycznej, dostępu do służby zdrowia. Dość często wymieniano także patologie funkcjonowania obecnego systemu (7%), brak perspektyw dla młodych (6%), emigrację zarobkową spowodowaną brakiem pracy w kraju (5%), pogorszenie sytuacji osób utrzymujących się z pracy najemnej (5%) oraz wzrost kosztów utrzymania (5%).

Znacząca grupa osób uważających, że zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej strat niż korzyści, wyrażała po prostu generalnie niechętny stosunek do tych zmian i pochwałę rzeczywistości sprzed 1989 roku (13%). Warto też podkreślić, iż w grupie badanych ogólnie negatywnie oceniających społeczny bilans przemian nie pojawiły się odpowiedzi wskazujące obok negatywnych również ich pozytywne aspekty. Wszystkie wymienione przez respondentów uzasadnienia negatywnej oceny społecznych skutków przemian zestawiono w tabeli 6.

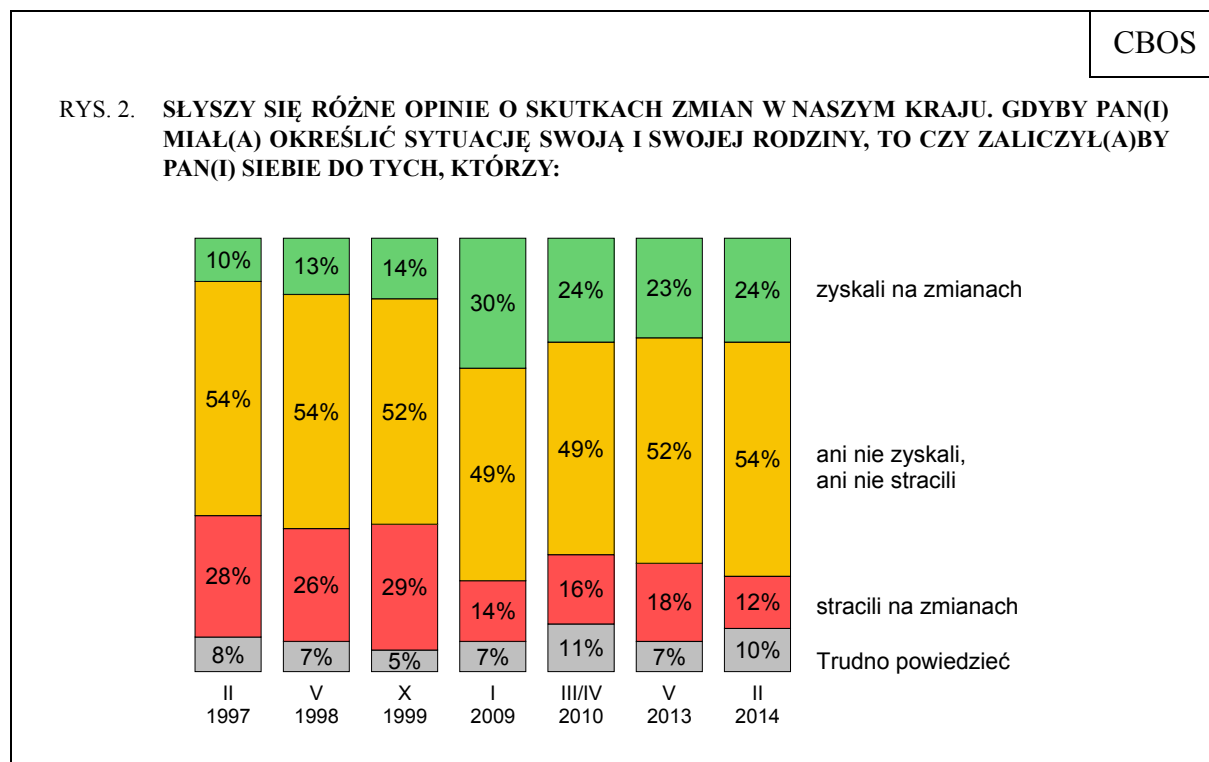
Tabela 6

DLACZEGO UWAŻA PAN(I), ŻE ZMIANY, JAKIE ZASZŁY W POLSCE OD ROKU '89 PRZYNIOSŁY LUDZIOM WIECEJ STRAT NIŻ KORZYŚCI? ⁹	
Bezrobocie, brak miejsc pracy, brak pracy	53%
Likwidacja miejsc pracy	25%
Likwidacja, upadek zakładów pracy - ogólnie	19%
Likwidacja przemysłu	5%
Likwidacja PGR-ów	3%
Bieda, obniżenie dochodów	23%
Zmarnowanie dorobku PRL	21%
Zmarnowanie, zniszczenie dorobku poprzednich pokoleń, zniszczenie gospodarki - ogólnie	9%
Pogorszenie opieki socjalnej, wsparcia ze strony państwa, bezpieczeństwa socjalnego	5%
Wyprzedaż majątku narodowego	5%
Pogorszenie opieki medycznej, dostępu do służby zdrowia	4%
Prywatyzacja – negatywnie (<i>rabunkowa prywatyzacja, zła prywatyzacja sektora państwowego</i>)	3%
Majątek narodowy został rozkradzony	2%
Obniżenie poziomu szkolnictwa, problemy z wypełnianiem funkcji wychowawczej przez szkoły	1%
Generalna negacja zmian i pochwała rzeczywistości sprzed 1989 roku	13%
Patologie funkcjonowania nowego systemu	7%
Wzrost dezintegracji społeczeństwa, podziały, wrogość	4%
Brak stabilizacji w życiu, stabilnych podstaw bytu, bałagan	1%
System po 1989 roku sprzyja nieuczciwym; korupcja, „przekręty”	1%
Złe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania, złe przepisy, biurokracja	1%
Brak perspektyw dla młodych	6%
Emigracja zarobkowa spowodowana brakiem pracy w kraju	5%
Pogorszenie sytuacji osób utrzymujących się z pracy najmniej	5%
Naruszanie praw pracowniczych; pogorszenie bezpieczeństwa i higieny pracy, warunków pracy, stosunku pracodawców do pracowników	4%
Pogorszenie sytuacji klasy robotniczej	1%
Wzrost kosztów utrzymania	5%
Koszty edukacji	2%
Drożyzna, wysokie koszty utrzymania	2%
Wzrost obciążeń podatkowych	1%
Pogorszenie sytuacji na wsi, upadek rolnictwa	3%
Problemy z uzyskaniem samodzielnego mieszkania	3%
Rozczarowanie, zawiedzione nadzieje, niespełnione obietnice	3%
Rozwarstwienie społeczne	3%
Wzrost nierówności społecznych, różnic majątkowych - ogólnie	3%
Brak klasy średniej	0,4%
Uwłaszczenie nomenklatury	1%
Koszty integracji Polski z UE, np. konieczność wnoszenia składek do budżetu Unii	1%
Kryzys demograficzny, spadek urodzeń z powodów ekonomicznych	1%
Bezdomność	1%
Rozbite rodziny wskutek emigracji zarobkowej	1%
Nie powstają nowe zakłady pracy	0,4%
Zbyt duży napływ obcego kapitału, inwestorów zagranicznych	0,3%
Nie wiem, nie potrafię tego uzasadnić	5%
Odmowa odpowiedzi	1%

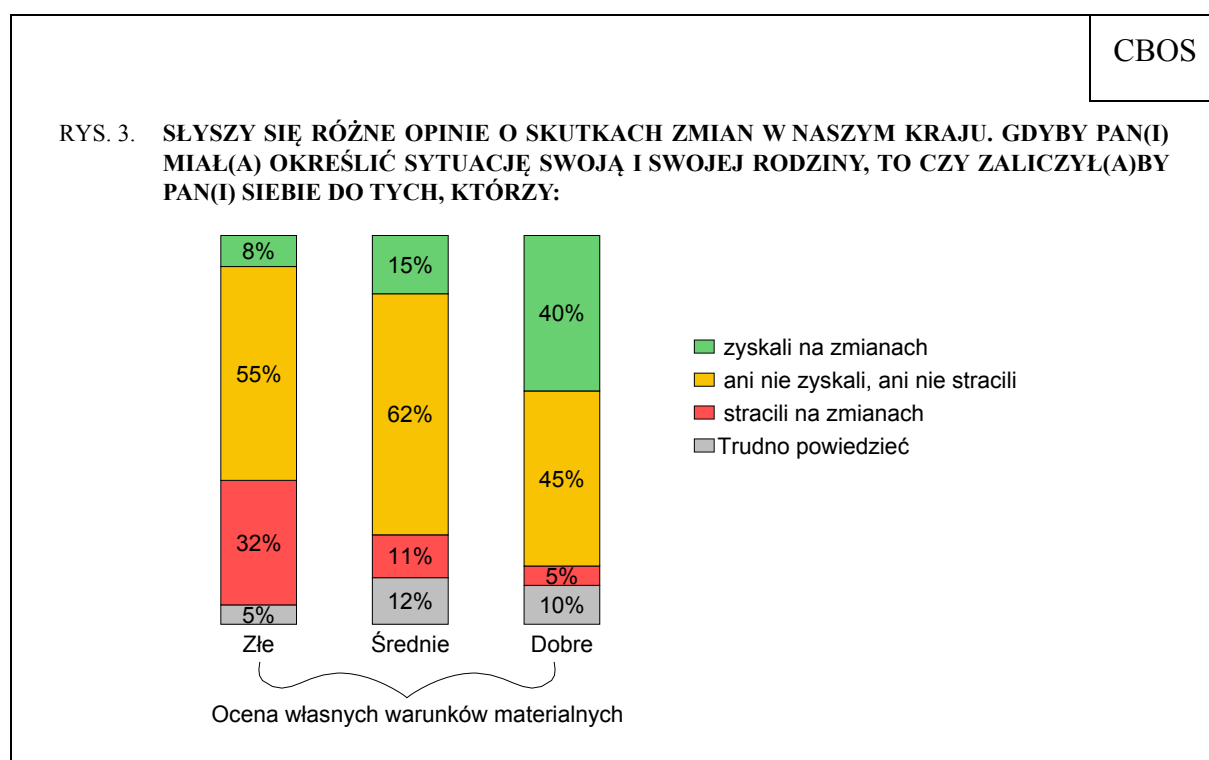
⁹ Odpowiedzi na pytanie otwarte tych osób, które oceniają, że zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom więcej strat niż korzyści (N=156).

BENEFICJENCI I „PRZEGRANI”

Jak już wspomniano, społeczne skutki zmian zachodzących w Polsce od roku 1989 oceniane są przez pryzmat indywidualnych doświadczeń. Obecnie ponad połowa respondentów (54%, od roku 2013 wzrost o 2 punkty) uważa, że transformacja w żaden sposób nie wpłynęła na sytuację ich i ich rodzin. Do beneficjentów przemian zalicza się jedna czwarta badanych (24%), natomiast co ósmy respondent (12%) uważa, że on i jego rodzina stracili na zmianach. Oceny te są nieco lepsze od ubiegłorocznych, na co składa się przede wszystkim znaczące (o 6 punktów) zmniejszenie się odsetka badanych zaliczających siebie i swoje rodziny do „przegranych”, czyli tych, którzy sądzą, że stracili na zmianach. Warto też podkreślić, iż nawet w 2009 roku, kiedy społeczne oceny skutków transformacji były najlepsze, tylko niespełna jedna trzecia Polaków (30%) skłonna była przyznać, że należy do tych, którzy zyskali na zmianach. Obecnie jednak częściej niż pod koniec lat dziewięćdziesiątych Polacy zaliczają się do beneficjentów przemian, a rzadziej uważają, że na nich stracili.

Analizy wielozmiennowe¹⁰ wykazały, że postrzeganie skutków przemian w wymiarze osobistym uzależnione jest przede wszystkim od oceny własnej sytuacji materialnej (zob. tabele aneksowe). Mimo że – niezależnie od tej oceny – respondenci najczęściej twierdzą, że oni i ich rodziny ani nie zyskali, ani nie stracili na zmianach w naszym kraju, to do beneficjentów zmian zdecydowanie częściej niż pozostali zaliczają się ci, którzy oceniają, że żyje im się dobrze (40%). Wśród ankietowanych żyjących w złych warunkach blisko jedna trzecia (32%) uważa, że na transformacji straciła, ponad połowa (55%) zalicza się do tych, którzy ani nie zyskali, ani nie stracili, a w mniejszości pozostają ci, którzy skorzystali (8%). Wśród osób oceniających swoje warunki materialne jako średnie większość (62%) uważa, że na zmianach w naszym kraju ani nie zyskała, ani nie straciła.

Analizy statystyczne wykazały również, że na postrzeganie siebie jako beneficjenta lub „ofiary” transformacji wpływa wiek badanych. Mimo że we wszystkich wyróżnionych grupach wiekowych dominują osoby, które uważają, że skutki zmian w naszym kraju były dla nich i ich rodzin indyferentne, to najczęściej (65%) mówią o tym badani urodzeni do 1959 roku, czyli mający w momencie ich rozpoczęcia co najmniej 30 lat. Osoby urodzone do roku 1971, czyli dorosłe w momencie rozpoczęcia transformacji ustrojowej znacząco

¹⁰ Wykorzystano moduł *IBM SPSS Decision Trees*.

częściej niż młodsze określają się jako „ofiary” przemian (15%). Do grupy tych, którzy skorzystali na zmianach, częściej niż starsi badani zaliczają się osoby urodzone po 1959 roku, a zatem jeszcze w PRL, ale które w momencie rozpoczęcia transformacji miały nie więcej niż 30 lat, oraz urodzone już po upadku poprzedniego ustroju (28%). Warto też zwrócić uwagę, że ponad jedna czwarta Polaków urodzonych po 1984 roku (26%) nie potrafi ocenić skutków transformacji dla siebie i swojej rodziny.

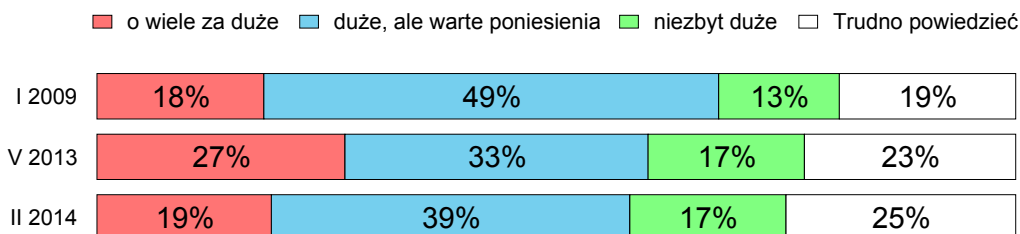
Tabela 7

Słyszysz różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny , to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie do tych, którzy:	Wskazania urodzonych:			
	do 1959 roku	w latach 1960–1971	w latach 1972–1984	w latach 1985–1996
	w procentach			
– zyskali na zmianach	17	28	31	26
– ani nie zyskali, ani nie stracili	65	53	50	41
– stracili na zmianach	14	15	8	7
Trudno powiedzieć	4	4	11	26

OCENA KOSZTÓW PRZEMIAN

Polepszeniu ocen społecznego bilansu transformacji towarzyszy poprawa postrzegania jej kosztów. Obecnie – tak jak przed pięcioma laty oraz w ubiegłym roku – respondenci w większości (58%) są zgodni, że koszty zmian były duże. W stosunku jednak do wyników badań z 2013 roku znacznie wzrósł odsetek ankietowanych uważających, że koszty były duże, ale warte poniesienia (wzrost o 6 punktów, do 39%), a zmniejszył się odsetek tych, którzy sądzą, że o wiele za duże (spadek o 8 punktów, do 19%). Tak jak w 2013 roku mniej niż jedna piąta Polaków (17%) ocenia, że koszty związane z transformacją były niezbyt duże. Jest to nieco wyższy odsetek (o 4 punkty) niż w 2009 roku, kiedy generalnie stosunek Polaków do przemian był najlepszy od 1989 roku. Warto też zwrócić uwagę, że wzrasta odsetek badanych niepotrafiących ocenić kosztów transformacji – o ile w dwudziestą rocznicę rozpoczęcia przemian ustrojowych stanowili oni niespełna jedną piątą ogółu (19%), o tyle obecnie już jedną czwartą (25%).

RYS. 4. CZY PATRZĄC Z PERSPEKTYWY CZASU MOŻE PAN(I) POWIEDZIEĆ, ŻE KOSZTY ZWIĄZANE Z TRANSFORMACJĄ USTROJOWĄ W POLSCE PO ROKU 1989 OKAZAŁY SIĘ W STOSUNKU DO UZYSKANYCH REZULTATÓW:

Statystyczne analizy wielozmiennowe¹¹ wykazały, że oceny kosztów transformacji w Polsce najsilniej różnicuje przekonanie o jej wpływie na sytuację respondenta i jego rodziny. Badani zaliczający siebie i swoją rodzinę do beneficjentów zmian w zdecydowanej większości (69%) sądzą, że koszty związane z transformacją ustrojową w Polsce po roku 1989 były duże, ale warte poniesienia, natomiast ci, którzy uważają się za „przegranych”, najczęściej (43%) są zdania, że były one o wiele za duże.

Tabela 8

Czy patrząc z perspektywy czasu, może Pan(i) powiedzieć, że koszty związane z transformacją ustrojową w Polsce po roku 1989 okazały się w stosunku do uzyskanych rezultatów:	Słyszysz różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny, to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie do tych, którzy:			
	zyskali na zmianach	stracili na zmianach	ani nie zyskali, ani nie stracili	Trudno powiedzieć
	w procentach			
– o wiele za duże	8	43	22	3
– duże, ale warte poniesienia	69	20	33	20
– niezbyt duże	11	14	23	5
Trudno powiedzieć	11	23	22	72

Opinie o kosztach przemian związane są także z poglądami politycznymi określanymi na skali „lewica–centrum–prawica”. Najbardziej wyrobione opinie w tej kwestii mają badani o orientacji prawicowej i lewicowej. Ponadto respondenci identyfikujący się z prawą stroną sceny politycznej znacznie częściej niż pozostali określają koszty transformacji jako duże, ale warte poniesienia (51%) – zob. tabele aneksowe.

¹¹ Wykorzystano moduł *IBM SPSS Decision Trees*.

Analizy statystyczne wykazały też, że opinie o kosztach transformacji związane są z wiekiem badanych. Można wyróżnić trzy grupy wiekowe, których oceny różnią się istotnie. Najbardziej wyrobione zdanie w tej kwestii mają urodzeni w latach 1942–1971, czyli generalnie osoby, które w momencie rozpoczęcia przemian były dorosłe, ale nie przekroczyły 47 roku życia. Ta grupa badanych częściej niż pozostałe wyraża też pogląd, że koszty związane z transformacją ustrojową w Polsce po roku 1989 okazały się w stosunku do uzyskanych rezultatów niezbyt duże (20%). Urodzeni po 1941 roku znacznie częściej niż starsi badani sądzą też, że koszty przemian w stosunku do uzyskanych rezultatów były duże, ale mimo to warto było je ponieść (40%). Przekonanie, że koszty transformacji były o wiele za duże, najrzadziej wyrażają osoby najmłodsze, które w momencie jej rozpoczęcia były niepełnoletnie (11%).

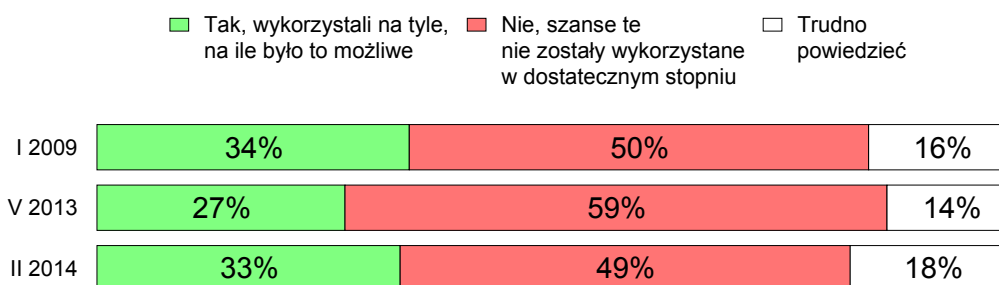
Tabela 9

Czy patrząc z perspektywy czasu, może Pan(i) powiedzieć, że koszty związane z transformacją ustrojową w Polsce po roku 1989 okazały się w stosunku do uzyskanych rezultatów:	Wskazania urodzonych:		
	do 1941 roku	w latach 1942–1971	w latach 1972–1996
	w procentach		
– o wiele za duże	26	25	11
– duże, ale warto ponieść	28	40	40
– niezbyt duże	15	20	14
Trudno powiedzieć	31	15	35

CZY WYKORZYSTALIŚMY HISTORYCZNE SZANSE?

Transformacja może być oceniana także z punktu widzenia wykorzystania szans, które ze sobą niosła. Wprawdzie nadal przeważa przekonanie, że można było osiągnąć więcej – że szansa, jaką dawały przemiany ustrojowe, nie została wykorzystana w dostatecznym stopniu (49%), jednak opinie te są znacznie mniej krytyczne (spadek o 10 punktów) niż w 2013 roku i porównywalne z uzyskanymi w roku 2009, rekordowym z punktu widzenia pozytywnych ocen różnych aspektów transformacji. Co trzeci badany ocenia, że szansa, jaką dawały przemiany ustrojowe po 1989 roku, została przez Polskę i Polaków wykorzystana w takim stopniu, w jakim było to możliwe (33%, wzrost o 6 punktów w stosunku do roku 2013, wynik porównywalny z uzyskanym w roku 2009). Warto też zwrócić uwagę, iż blisko jedna piąta ankietowanych (18%) nie potrafi zająć w tej sprawie stanowiska.

RYS. 5. CZY SĄDZI PAN(I), ŻE POLSKA I POLACY WYKORZYSTALI SZANSE, JAKĄ DAWAŁY IM PRZEMIANY USTROJOWE PO 1989 ROKU, CZY TEŻ NIE?

Analizy statystyczne¹² wykazały, że obecnie na ocenę wykorzystania historycznej szansy, jaką dawała zmiana ustroju, wpływają przede wszystkim deklarowane poglądy polityczne (zob. tabele aneksowe). Najbardziej wyrobione opinie w tej kwestii mają respondenci identyfikujący się z prawicą, którzy też częściej niż pozostali mają poczucie niewykorzystania historycznych szans (54%).

Na podstawie przeprowadzonych analiz można też wyróżnić dwie grupy wiekowe, których oceny różnią się istotnie, przy czym czynnikiem granicznym jest to, czy w 1989 roku respondent był pełnoletni czy też nie. Poczucie niewykorzystanych szans jest znacznie silniejsze wśród osób, które urodziły się przed rokiem 1972, czyli tych, które w momencie rozpoczęcia przemian miały ukończone 18 lat (56%). Ponadto opinie w tej grupie badanych różnicuje ich obecna sytuacja materialna – im lepsza ocena warunków materialnych własnego gospodarstwa domowego, tym mniej krytycznie postrzegane jest wykorzystanie przez Polskę i Polaków szansy, jaką dawały przemiany ustrojowe po 1989 roku. W młodszej z wyróżnionych grup zwraca uwagę przede wszystkim znaczący odsetek osób, które nie potrafią zająć stanowiska w tej kwestii (28%).

Tabela 10

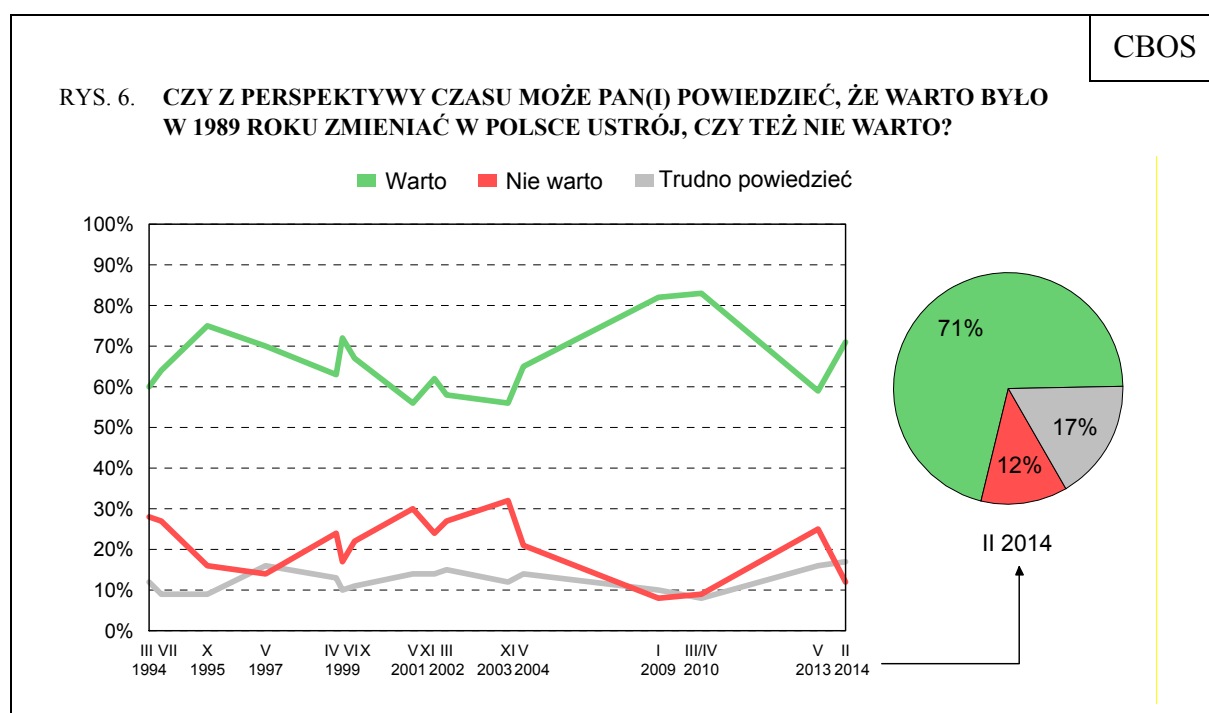
Czy sądzi Pan(i), że Polska i Polacy wykorzystali szansę, jaką dawały im przemiany ustrojowe po 1989 roku, czy też nie?	Wskazania urodzonych:	
	do 1971 roku	w latach 1972–1996
	w procentach	
Tak, wykorzystali na tyle, na ile było to możliwe	34	32
Nie, szanse te nie zostały wykorzystane w dostatecznym stopniu	56	40
Trudno powiedzieć	10	28

¹² Wykorzystano moduł *IBM SPSS Decision Trees*.

SPOŁECZNA AKCEPTACJA PRZEMIAN

W marcu 1994 roku, czyli pięć lat po Okrągłym Stole i wyborach z 4 czerwca 1989 roku, mimo że wielu Polaków miało poczucie marginalizacji, pozbawienia możliwości decydowania o własnym losie, akceptacja przemian była bardzo wysoka. Jedyną grupą społeczną, która wtedy najczęściej wyrażała przekonanie, że nie warto było zmieniać ustroju, były osoby o najniższych dochodach¹³. Mimo pogorszenia się ocen transformacji w latach 2001–2003, akceptacja przemian ustrojowych w Polsce nigdy nie spadła poniżej 56%, a w najlepszych latach 2009–2010 sięgała 82%–83%.

Obecnie zdecydowana większość respondentów (71%) uważa, że w 1989 roku warto było zmieniać ustrój, co ósmy (12%) wyraża niechęć do transformacji, a 17% badanych nie potrafi ocenić, czy warto było zmieniać ustrój. Oceny te są znacznie lepsze od ubiegłorocznych, na co składa się znaczący wzrost (o 12 punktów) odsetka zwolenników przemian i spadek (o 13 punktów) odsetka ich przeciwników. Stosunek do transformacji jest obecnie bardziej entuzjastyczny niż przed dziewięcioma miesiącami i zbliżony do poziomu notowanego w latach 1995–1999.

¹³ Zob. komunikat CBOS „Konflikty «stare» czy «nowe»?”, maj 1994 (oprac. M. Głowacki).

Tabela 11

Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustroj, czy też nie warto?	Wskazania respondentów według terminów badań																	
	1994		1995		1997		1999			2001		2002	2003	2004	2009	2010	2013	2014
	III	VII	X	V	IV	VI	X	V	XI	III	XI	V	I	III/IV	V	II		
	w procentach																	
Warto	60	64	75	70	63	72	67	56	62	58	56	65	82	83	59	71		
Nie warto	29	27	16	14	24	17	22	30	24	27	32	21	8	9	25	12		
Trudno powiedzieć	11	9	9	16	13	10	11	14	14	15	12	14	10	8	16	17		

Analizy wielozmiennowe¹⁴ wykazały, iż – tak jak przed rokiem – stosunek do transformacji ustrojowej determinuje przede wszystkim przekonanie o jej społecznych skutkach. Badani, którzy są zdania, iż bilans zmian zachodzących w naszym kraju jest dla Polaków korzystny, powszechnie (94%) aprobuje podjętą w 1989 roku decyzję. Również ci, którzy uważają, że transformacja przyniosła ludziom tyle samo korzyści, co strat, w większości (74%) twierdzą, że warto było ją przeprowadzić. Natomiast krytycznie do zmiany ustroju najczęściej (44%) nastawieni są ci, którzy widzą w niej więcej skutków negatywnych niż pozytywnych.

Tabela 12

Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustroj, czy też nie warto?	Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?			
	Więcej korzyści niż strat	Tyle samo korzyści, co strat	Więcej strat niż korzyści	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Warto	94	74	41	24
Nie warto	1	14	44	8
Trudno powiedzieć	5	12	15	68

Spośród analizowanych zmiennych społeczno-demograficznych stosunek Polaków do transformacji najbardziej różnicują deklarowane poglądy polityczne. Największymi entuzjastami przemian są badani o orientacji prawicowej (85% z nich uważa, że warto było zmieniać ustroj, w tym 53% – że zdecydowanie warto, a 32% – że raczej warto). Zwolennicy przemian wyraźnie przeważają także wśród badanych identyfikujących się z lewicą i politycznym centrum (odpowiednio: 77% i 71%), jednak jest ich znacząco mniej niż wśród

¹⁴ Wykorzystano moduł *IBM SPSS Decision Trees*.

tych, którzy utożsamiają się z prawicą. Poparcie dla przemian najrzadziej deklarują badani niepotrafiący określić swoich poglądów politycznych na skali lewica–centrum–prawica, jednak blisko połowa z nich (47%) uważa, że warto było zmieniać ustrój (zob. tabele aneksowe).

Stosunek do transformacji zależy również od wieku badanych. Najbardziej wyrobione opinie w tej kwestii mają osoby urodzone do roku 1971, czyli te, które w 1989 roku były już pełnoletnie. W tej grupie jest nie tylko najwięcej zwolenników przemian (75%), ale także ich przeciwników (17%). W młodszych grupach wiekowych przeciwnikami transformacji są nieliczni, jednak znaczący odsetek stanowią osoby niepotrafiące zająć stanowiska w tej sprawie.

Tabela 13

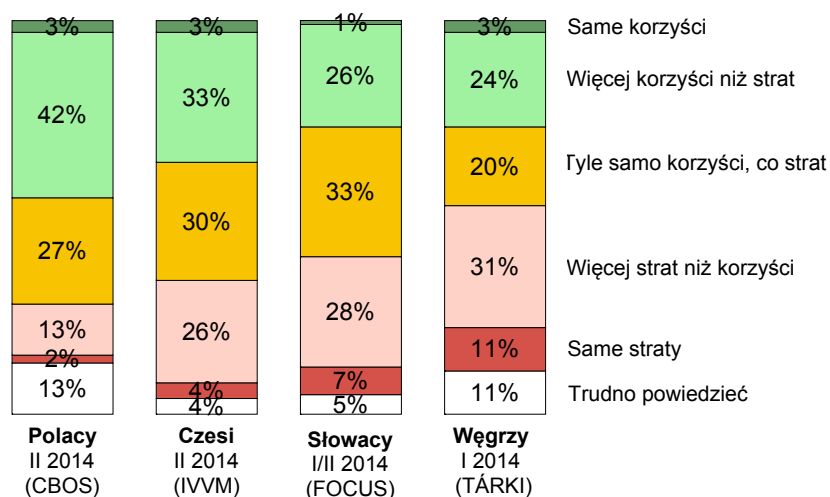
Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustrój, czy też nie warto?	Wskazania urodzonych:		
	do 1971 roku	w latach 1972–1977	w latach 1978–1995
	w procentach		
Warto	75	71	62
Nie warto	17	6	4
Trudno powiedzieć	8	23	34

POLACY NA TLE OBYWATELI POZOSTAŁYCH KRAJÓW GRUPY WYSZEHRADZKIEJ

Spośród obywateli czterech państw wchodzących w skład Grupy Wyszehradzkiej¹⁵ społeczne skutki przemian najgorzej oceniają Węgrzy, a najlepiej Polacy. Węgrzy, podobnie jak Słowacy, częściej twierdzą, że zmiany, jakie zaszły w ich kraju po 1989 roku, przyniosły ludziom więcej strat niż korzyści (odpowiednio: 42% i 35%), niż oceniają, że bilans zmian jest pozytywny (po 27%). W Czechach oceny pozytywne są częstsze od negatywnych (36% wobec 30%), jednak ogólny bilans wypada mniej pozytywnie niż w Polsce (45% wobec 15%) i można powiedzieć, że czeska opinia publiczna jest w tej kwestii dość podzielona.

¹⁵ Badania na reprezentatywnych próbach losowych przeprowadzono w Czechach w dniach 3–10 lutego 2014 roku (N=1037), na Słowacji w dniach 27 stycznia – 5 lutego 2014 roku (N=1051), na Węgrzech w dniach 15–22 stycznia 2014 roku (N=1007).

RYS. 7. CZY ZMIANY, JAKIE ZASZŁY W POLSCE/ W CZECHACH/ NA SŁOWACJI/ NA WĘGRZECH OD ROKU 1989 PRZYNIOSŁY LUDZIOM WIĘCEJ KORZYŚCI CZY STRAT?

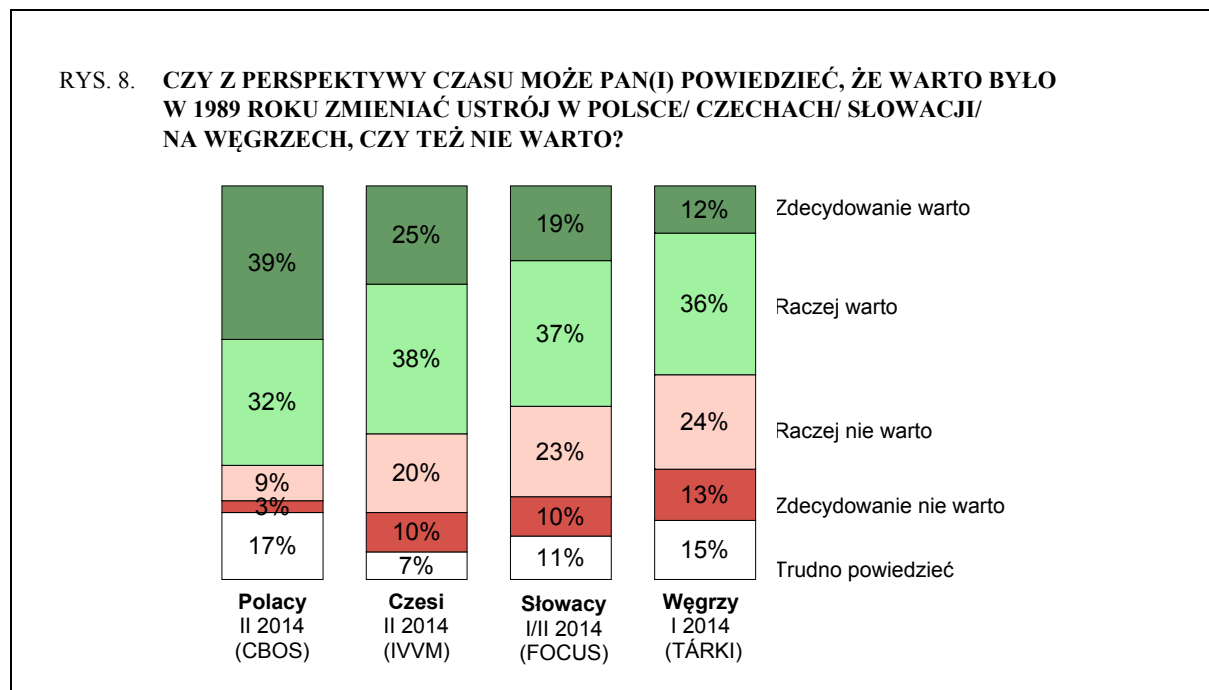
Warto przypomnieć, iż po dziesięciu latach transformacji Polacy postrzegali jej społeczne skutki lepiej niż Węgrzy, ale nieco gorzej niż Czesi¹⁶. Po kolejnych piętnastu latach poprawa ocen nastąpiła we wszystkich trzech krajach objętych badaniem, choć najbardziej spektakularna dotyczy Polski. Obecnie Polacy częściej niż Czesi czy Węgrzy skłonni są twierdzić, iż zmiany zachodzące od 1989 roku przyniosły ludziom więcej korzyści niż strat, a zdecydowanie rzadziej niż oni – że straty przeważają nad korzyściami.

Tabela 14

Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce/ w Czechach/ na Węgrzech od roku 1989 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?	Polacy		Czesi		Węgrzy	
	X 1999	II 2014	X 1999	II 2014	X 1999	I 2014
	(CBOS)		(IVVM)		(TÁRKI)	
w procentach						
Więcej korzyści niż strat	24	45	23	36	15	27
Tyle samo strat, co korzyści	30	27	42	30	28	20
Więcej strat niż korzyści	37	15	31	30	45	42
Trudno powiedzieć	8	13	4	4	12	11

¹⁶ Zob. komunikat CBOS „Czy warto było zmieniać ustrój - opinie Czechów, Węgrów i Polaków”, listopad 1999 (oprac. K. Pankowski).

We wszystkich czterech krajach Grupy Wyszehradzkiej badani najczęściej skłonni są twierdzić, iż w 1989 roku warto było zmieniać ustrój. O ile jednak w Polsce, w Czechach i na Słowacji zwolennicy przemian stanowią większość ankietowanych (odpowiednio: 71%, 63% i 56%), o tyle na Węgrzech tylko niespełna połowę (48%).

Po dziesięciu latach od rozpoczęcia transformacji Polacy akceptowali zmiany znacznie częściej niż Węgrzy, a nawet Czesi¹⁷, którzy mniej odczuwali ich negatywne skutki. Mimo że akceptacja przemian wzrosła w krajach objętych badaniem, Polacy pozostają największymi ich entuzjastami, natomiast Węgrzy największymi sceptykami. Można też powiedzieć, iż spośród trzech porównywanych krajów największy wzrost poparcia dla transformacji nastąpił w Czechach.

Tabela 15

Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto było w 1989 roku zmieniać ustrój w Polsce/ w Czechach/ na Węgrzech, czy też nie warto?	Polacy		Czesi		Węgrzy	
	X 1999	II 2014	X 1999	II 2014	X 1999	I 2014
	(CBOS)		(IVVM)		(TÁRKI)	
	w procentach					
Warto	67	71	55	63	46	48
Nie warto	22	12	32	30	40	37
Trudno powiedzieć	11	17	13	7	14	15

¹⁷ Tamże.

Ocena zmian, jakie zaszły w Polsce po 1989 roku, w każdym momencie czasowym była związana z nastrojami społecznymi. Skutki przemian najgorzej oceniano pięć lat po obradach Okrągłego Stołu oraz w latach 2001–2003. Również w 2013 roku oceny te nie były zbyt entuzjastyczne. Transformację i jej skutki najlepiej oceniano natomiast w 2009 roku, czyli dwadzieścia lat po jej rozpoczęciu. Wynik uzyskany obecnie, w dwudziestą piątą rocznicę rozpoczęcia przemian, to jeden z najlepszych w historii prowadzonych przez nas badań – porównywalny z wynikiem z roku 2010 i niewiele ustępujący rekordowym notowaniom z 2009 roku. Polacy znacznie lepiej niż przed rokiem oceniają transformację w ujęciu globalnym, natomiast bez zmian pozostały oceny jej wpływu w wymiarze jednostkowym, czyli losów badanych i ich rodzin. Można przypuszczać, iż obserwując sytuację na Ukrainie, która po rozpadzie ZSRR nie zintegrowała się z zachodnimi strukturami, a w momencie uzyskania niepodległości startowała z podobnego poziomu jak Polska w 1989 roku, ankietowani bardziej doceniają to, co udało się osiągnąć naszemu krajowi w ciągu ostatniego ćwierćwiecza.

Wyniki tegorocznego badania pokazują, iż na transformacji ustrojowej w Polsce największym cieniem kładzie się problem wysokiego bezrobocia. Przez większość czasu, jaki upłynął od rozpoczęcia przemian, stopa bezrobocia utrzymuje się na poziomie dwucyfrowym¹⁸.

Większość Polaków nigdy nie zważyła w sens transformacji ustrojowej. Po dziesięciu latach od jej rozpoczęcia byliśmy do niej przekonani znacznie bardziej niż Czesi czy Węgrzy. Podobnie jest obecnie – choć pozytywny odbiór przemian zwiększył się także w Czechach i na Węgrzech, to Polacy nadal znacznie częściej niż Czesi i Węgrzy, a także Słowacy, skłonni są twierdzić, że warto było zmieniać ustrój.

Opracowała
Barbara BADORA

¹⁸ http://www.stat.gov.pl/gus/5840_677_PLK_HTML.htm

A N E K S

Tabela 1

		Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku '89 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?				Liczba osób
		Więcej korzyści niż strat	Tyle samo korzyści, co strat	Więcej strat niż korzyści	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		45	27	15	13	1017
Płeć	Mężczyźni	50	27	14	9	487
	Kobiety	40	26	17	17	529
Wiek	18-24 lata	48	16	8	28	119
	25-34	49	23	8	20	203
	35-44	52	27	12	9	175
	45-54	40	27	22	11	165
	55-64	44	34	20	3	178
	65 lat i więcej	38	29	21	12	177
Miejsce zamieszkania	Wieś	38	30	18	14	391
	Miasto do 19 999	43	24	15	18	158
	20 000 - 99 999	47	28	14	11	196
	100 000 - 499 999	47	25	15	12	162
	500 000 i więcej mieszk.	66	16	9	9	109
Wykształcenie	Podstawowe	37	20	25	18	221
	Zasadnicze zawodowe	37	31	19	13	252
	Średnie	43	32	13	12	340
	Wyższe	67	18	5	10	205
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	71	13	8	8	95
	Średni personel, technicy	53	35	10	2	36
	Pracownicy adm.-biurowi	56	27	5	12	69
	Pracownicy usług	44	28	7	21	73
	Robotnicy wykwalifikowani	40	34	12	14	115
	Robotnicy niewykwalifik.	38	34	13	16	57
	Rolnicy	37	24	19	20	42
	Pracujący na własny rach.	67	22	3	8	41
Bierni zawodowo	Renciści	37	26	31	6	56
	Emeryci	38	31	22	9	229
	Uczniowie i studenci	56	10	9	24	59
	Bezrobotni	40	14	31	15	86
	Gospodynie domowe i inni	30	36	12	22	58
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	53	24	14	9	145
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	52	30	8	10	98
	sekt. pryw. poza rolnict.	51	28	5	16	248
	prywatnym gosp. rolnym	42	21	20	17	42
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	30	31	23	16	148
	501-750	37	30	17	16	105
	751-1000	42	28	17	12	132
	1001-1500	50	27	13	10	179
	Powyżej 1500 zł	60	21	12	7	193
Ocena własnych war. mater.	Złe	24	32	32	13	149
	Średnie	39	30	15	16	453
	Dobre	60	20	9	10	414
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	38	22	26	14	47
	Raz w tygodniu	43	27	15	15	446
	1-2 razy w miesiącu	51	27	13	10	159
	Kilka razy w roku	38	31	15	15	223
	W ogóle nie uczestniczy	60	17	15	8	141
Poglądy polityczne	Lewica	49	28	16	7	183
	Centrum	44	32	10	14	315
	Prawica	59	21	14	6	310
	Trudno powiedzieć	24	24	25	27	208

Tabela 2

		Słyszeli różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny, to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie:				Liczba osób
		do tych, którzy zyskali na zmianach	do tych, którzy stracili na zmianach	do tych, którzy ani nie zyskali, ani nie stracili	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		24	12	54	10	1012
Płeć	Mężczyźni	28	12	51	9	483
	Kobiety	20	12	57	11	529
Wiek	18-24 lata	25	5	43	27	114
	25-34	29	7	45	18	203
	35-44	32	9	52	7	175
	45-54	25	18	53	4	165
	55-64	19	17	60	3	178
	65 lat i więcej	14	12	68	6	177
Miejsce zamieszkania	Wieś	20	14	58	9	391
	Miasto do 19 999	19	13	53	16	157
	20 000 - 99 999	26	9	57	8	194
	100 000 - 499 999	22	12	52	13	161
	500 000 i więcej mieszk.	45	7	41	7	109
Wykształcenie	Podstawowe	13	15	61	12	217
	Zasadnicze zawodowe	16	15	61	8	252
	Średnie	25	11	54	10	339
	Wyższe	44	5	40	11	205
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	46	12	31	11	95
	Średni personel, technicy	30	6	62	2	36
	Pracownicy adm.-biurowi	35	8	47	10	69
	Pracownicy usług	22	10	56	12	73
	Robotnicy wykwalifikowani	19	13	57	10	115
	Robotnicy niewykwalifik.	16	14	51	19	57
	Rolnicy	33	8	44	15	42
	Pracujący na własny rach.	45	7	45	3	41
Bierni zawodowo	Renciści	19	18	58	6	56
	Emeryci	15	12	68	5	229
	Uczniowie i studenci	24	8	42	26	56
	Bezrobotni	24	20	46	10	86
	Gospodynie domowe i inni	9	5	74	12	57
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	35	11	47	8	145
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	22	10	59	9	98
	sekt. pryw. poza rolnict.	29	10	48	13	248
	prywatnym gosp. rolnym	35	8	44	12	42
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	14	17	62	7	148
	501-750	14	13	60	13	105
	751-1000	24	12	54	10	132
	1001-1500	21	14	58	6	177
	Powyżej 1500 zł	43	9	42	7	191
Ocena własnych war. mater.	Złe	8	32	55	5	148
	Średnie	15	11	62	12	451
	Dobre	40	5	45	10	414
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	19	12	60	9	47
	Raz w tygodniu	21	10	59	9	444
	1-2 razy w miesiącu	30	14	50	6	159
	Kilka razy w roku	21	10	55	14	223
	W ogóle nie uczestniczy	35	16	38	11	139
Poglądy polityczne	Lewica	29	12	53	6	180
	Centrum	27	9	53	11	315
	Prawica	29	9	54	8	310
	Trudno powiedzieć	9	17	58	16	207

Tabela 3

		Czy patrząc z perspektywy czasu, może Pan(i) powiedzieć, że koszty związane z transformacją ustrojową w Polsce po roku 1989 okazały się w stosunku do uzyskanych rezultatów:				Liczba osób
		o wiele za duże	duże, ale warte poniesienia	niezbyt duże	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		19	39	17	25	1015
Płeć	Mężczyźni	19	42	20	19	487
	Kobiety	19	36	15	30	528
Wiek	18-24 lata	10	38	13	39	119
	25-34	12	41	13	34	203
	35-44	12	44	20	24	175
	45-54	29	41	13	16	164
	55-64	27	38	23	12	178
	65 lat i więcej	24	30	19	27	177
Miejsce zamieszkania	Wieś	19	34	20	26	390
	Miasto do 19 999	22	30	16	33	158
	20 000 - 99 999	18	39	20	22	195
	100 000 - 499 999	20	42	16	22	162
	500 000 i więcej mieszk.	17	63	4	16	109
Wykształcenie	Podstawowe	18	24	24	34	220
	Zasadnicze zawodowe	18	34	23	25	250
	Średnie	23	42	15	21	340
	Wyższe	16	56	7	21	205
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	16	56	7	21	95
	Średni personel, technicy	37	45	10	8	36
	Pracownicy adm.-biurowi	14	52	7	27	69
	Pracownicy usług	10	34	27	28	73
	Robotnicy wykwalifikowani	19	37	21	23	115
	Robotnicy niewykwalifik.	17	40	20	23	57
	Rolnicy	8	44	25	23	42
	Pracujący na własny rach.	10	63	14	14	41
Bierni zawodowo	Renciści	27	29	21	22	56
	Emeryci	27	33	19	22	229
	Uczniowie i studenci	9	48	4	39	59
	Bezrobotni	25	26	19	30	86
	Gospodynie domowe i inni	13	20	26	41	57
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	21	45	15	19	145
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	21	43	17	19	98
	sekt. pryw. poza rolnict.	14	47	15	24	248
	prywatnym gosp. rolnym	4	51	23	21	42
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	18	31	23	27	148
	501-750	18	25	23	34	105
	751-1000	22	38	18	21	133
	1001-1500	19	42	17	22	177
	Powyżej 1500 zł	19	54	14	13	192
Ocena własnych war. mater.	Złe	29	21	22	29	149
	Średnie	21	35	17	27	451
	Dobre	14	49	16	22	414
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	20	39	15	25	47
	Raz w tygodniu	17	37	18	28	446
	1-2 razy w miesiącu	19	41	25	15	159
	Kilka razy w roku	25	33	13	29	223
	W ogóle nie uczestniczy	18	50	13	19	140
Poglądy polityczne	Lewica	24	41	20	15	183
	Centrum	19	39	17	25	315
	Prawica	17	51	16	16	312
	Trudno powiedzieć	19	18	17	46	205

Tabela 4

		Czy sądzi Pan(i), że Polska i Polacy wykorzystali szansę, jaką dawały im przemiany ustrojowe po 1989 roku, czy też nie?			Liczba osób
		Tak, wykorzystali na tyle, na ile było to możliwe	Nie, szanse te nie zostały wykorzystane w dostatecznym stopniu	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		33	49	18	1016
Płeć	Mężczyźni	37	48	14	486
	Kobiety	29	50	20	530
Wiek	18-24 lata	29	41	30	117
	25-34	30	42	28	203
	35-44	38	44	19	175
	45-54	34	57	9	165
	55-64	35	56	9	178
	65 lat i więcej	31	56	13	178
Miejsce zamieszkania	Wieś	32	47	20	392
	Miasto do 19 999	25	56	18	158
	20 000 - 99 999	34	50	16	194
	100 000 - 499 999	31	52	16	162
	500 000 i więcej mieszk.	46	42	11	109
Wykształcenie	Podstawowe	33	45	23	220
	Zasadnicze zawodowe	30	52	19	252
	Średnie	32	52	16	340
	Wyższe	38	49	13	205
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	41	51	9	95
	Średni personel, technicy	35	56	9	36
	Pracownicy adm.-biurowi	31	51	18	69
	Pracownicy usług	36	45	19	73
	Robotnicy wykwalifikowani	36	44	20	115
	Robotnicy niewykwalifik.	27	49	24	57
	Rolnicy	28	52	20	42
	Pracujący na własny rach.	34	47	19	41
Bierni zawodowo	Renciści	28	56	16	56
	Emeryci	34	55	11	230
	Uczniowie i studenci	39	34	28	58
	Bezrobotni	28	52	21	86
	Gospodynie domowe i inni	23	43	34	58
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	34	54	12	145
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	47	41	12	98
	sekt. pryw. poza rolnict.	32	47	21	248
	prywatnym gosp. rolnym	32	46	22	42
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	30	50	20	148
	501-750	27	46	27	105
	751-1000	34	57	9	133
	1001-1500	32	55	13	179
	Powyżej 1500 zł	46	45	9	193
Ocena własnych war. mater.	Złe	20	62	19	149
	Średnie	31	48	22	453
	Dobre	40	47	13	414
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	31	57	12	47
	Raz w tygodniu	32	50	18	445
	1-2 razy w miesiącu	34	48	18	159
	Kilka razy w roku	31	51	18	223
	W ogóle nie uczestniczy	37	46	17	141
Poglądy polityczne	Lewica	36	50	14	183
	Centrum	34	51	15	315
	Prawica	38	54	9	310
	Trudno powiedzieć	22	41	37	208

Tabela 5

		Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustrój, czy też nie warto?			Liczba osób
		Warto	Nie warto	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		71	12	17	1007
Płeć	Mężczyźni	78	8	13	480
	Kobiety	65	15	20	526
Wiek	18-24 lata	61	5	34	114
	25-34	68	5	27	200
	35-44	74	9	18	175
	45-54	76	17	7	163
	55-64	74	20	6	178
	65 lat i więcej	72	16	12	178
Miejsce zamieszkania	Wieś	69	15	16	387
	Miasto do 19 999	64	12	24	157
	20 000 - 99 999	76	9	14	194
	100 000 - 499 999	71	13	16	162
	500 000 i więcej mieszk.	85	5	11	107
Wykształcenie	Podstawowe	58	21	21	216
	Zasadnicze zawodowe	69	14	17	252
	Średnie	74	10	16	336
	Wyższe	86	3	11	202
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	83	4	13	94
	Średni personel, technicy	91	6	3	36
	Pracownicy adm.-biurowi	79	5	16	67
	Pracownicy usług	69	7	24	73
	Robotnicy wykwalifikowani	71	11	17	115
	Robotnicy niewykwalifik.	61	18	21	56
	Rolnicy	69	12	18	41
	Pracujący na własny rach.	85	6	9	41
Bierni zawodowo	Renciści	67	26	7	56
	Emeryci	74	15	11	230
	Uczniowie i studenci	74	2	24	56
	Bezrobotni	54	21	24	84
	Gospodynie domowe i inni	54	11	35	58
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	79	8	13	144
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	73	12	16	96
	sekt. pryw. poza rolnict.	76	6	18	247
	prywatnym gosp. rolnym	73	7	20	41
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	59	19	22	148
	501-750	60	15	25	104
	751-1000	74	15	11	131
	1001-1500	79	9	11	179
	Powyżej 1500 zł	83	7	10	193
Ocena własnych war. mater.	Złe	58	26	16	145
	Średnie	68	13	19	453
	Dobre	80	6	14	409
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	75	12	13	46
	Raz w tygodniu	71	13	17	437
	1-2 razy w miesiącu	74	10	16	159
	Kilka razy w roku	69	12	19	223
	W ogóle nie uczestniczy	74	13	13	141
Poglądy polityczne	Lewica	77	11	12	183
	Centrum	71	12	17	312
	Prawica	85	8	7	308
	Trudno powiedzieć	47	20	33	203